

Hanc motū causam constat simul esse scientem.
Mens igitur prima est motū atque unica causa.
Ac velut humanū corpus finita regit Mens,
Mentem infinitam sic magno in corpore Mundi,
255 Numine cuncta suo quæ dirigat, esse fatendum est.
Materiæ motrix adeò tibi causa patescit;
Materiā major, longeque potentior ipsā,
Mens; quæ materiam fecit, factamque gubernat.

Hoc tibi monstratum firmâ ratione putârim,
260 Anticipata tenet nisi te sententia vincitum,
Corporeis ipsam quoque Mentem partibus esse
Conflatam; quasi nil penitus sit corporis expers.
Sed quoniam ostensum est motu per se ipsa vacare
Segnia Materiæ corpuscula, nec dare posse,
265 Ni priùs accipient; hoc jam convincitur ipso,
Quantum à Materiâ Mentis natura recedat:
Quæ non acceptum, at proprio de fonte fluentem
Elicit imperitans motum, generatque volendo.

PRÆTER enim partes omni ratione carentes,
270 Extensaque situ certo, certâque figurâ,
Nil tibi Materies, quâcunque inspexeris, offert.
Id per se planum est, & cogeris ipse fateri.
Nam si Materies, naturaque corporis ipsa
Postulat eximios per se se Mentis honores,
275 Quidquid erit corpus, sensuque animoque valebit;
Sensu animoque arbos, & inertius arbore saxum;
Sensu animoque Atomi, vel dum sine more vagantur
Disiectæ: nec jam tibi sunt primordia cæca
Materiæ, sed erit potius pars quæque tibi Mens:

Materiæ

280 Materiæ siquidem pars omnis Materies est.
Ac tot erunt Mentes, quot partes corpore in uno;
Totque immortales: quia per te funeris expers
Est Atomus; nec eam leto dabit addita virtus
Noscendi. Misera aut felix per sœcula cuncta
285 Esse potest. Sic te, Quinti, viciſſe puderet;
Si non unam, aſt innumeras in corpore Mentes
Esse tuo solidas, immortalesque faterer.
Nam rueret tibi ſecta pari convulſa ruinâ:
Cui nihil horrendum magis eſt, quâm mole ſepulta
290 Corporis, æternam post funera ducere vitam.

AT verò ſi Naturæ vi cogitat & vult
Quæque Atomus; pariter rectoque & idonea pravò,
Virtutem vitiumque ſequi, & præponere poſſit
Alterutrum, ac proprios delectu fingere mores.
295 Imò pars Atomo quæcunque putatur in ipsâ,
Quæque ſuam vitæ rationem priva tenebit;
Quæque ſuos aliquo patietur vindice manes.
Ut pia promeritæ capiet mercedis honorem,
Impia ſic meritas ſolvet pro criminе poenas.
300 Hinc Atomos per ſe noſcentes atque volentes,
Ac ſimil æternas fugis affirmare, Lucreti.
Democritus quondam nonnullas ponere tales
Ausus erat, quæ præ reliquis hâc dote ſuperbâ
Pollerent, Mentesque forent à ſimplice vulgo
305 Distinctæ: qualis plebem contemnit agrestem,
Addictam officiis, natam ſervire patique,
Libera Nobilitas, titulisque ac juribus amplis
Præcellens. Tanto viſa eſt commota periclo,
Quæ ſchola mortales animos contendit & optat:

N

310 Democritumque patrem subito indignata reliquit.
Reverâ nil ridiculum magis, atque pudendum,
Quam pariles Atomos in cæcas, inque videntes
Partiri: fictum gratis erat, ac sine causâ.

SED videamus utrum minus à ratione recedat,
315 Quod cecinit super his Epicuri serva Camoëna.
Materies, inquit, per se nil sentit; & omnes
Æquâ sorte Atomos, cunctarum exordia rerum,
Naturâ cæcas & inertes esse necesse est.
Verùm ubi fortunâ certæ quædam ordine certo
320 Convenere simus, (quamvis nec dicere quales
Omnino valeat, nec quis demum ille sit ordo)
Efficiunt animum. Putat autem è sanguine puro,
Partibus aëriis, subtili denique flammâ,
Posse aliquid nasci quod cogitet ac velit, et si
325 Corporeum; tandemque mori compage solutâ.

ERGÒ Materiæ tantum mixtura modusque
Efficient Mentem. Sed quid mixtura creabit
Materiæ in latebris, ut Mens ubi nulla fuisset,
Mens ibi continuò existat: vis nempe jubendi;
330 Vis meditans, operumque potens; vis apta movendis
Corporibus; vis percipiens, ac prædicta sensu,
Judiciumque ferens, & agendi robore præstans?
Nam perscrutari, nam prospicere atque movere,
Et præferre, sequi, fugere, impugnare, reniti;
335 Hoc agere est. Mixtura novi nil partibus afferit
Aut afferre potest, nisi quod vel congreget antè
Divisas, vel eo collectas ordine jungat
Qui prius absuerit. Quid partibus additur inde?

Nil certe, nisi cuique locus, totique figura
340 Composito. Hæc igitur fuerit si Mentis origo,
Mens aut Materiæ positura, aut certa figura est:
Atque cubus fit uti, vel pyramis atque cylindrus,
Haud aliter fiet miranda potentia Mentis.
Et sic Materiæ per se se Mente carenti
345 Certa figura dabit, dare quod non altera posset;
Certus item locus: ut si dextrâ fortè locantur
Particulæ, subito cognoscant, hisque volendi
Accedat vis magna; secus, si fortè sinistrâ?
Ergò virtutem insolitam junctura situsque
350 Conferet: ac tantum poterit contactus, ut omnem
Naturam invertat rerum, & primordia mutet.
Quis probet hæc? Nihil è nihilo vis posse creari,
Et Mentes tamen ipse creas: vis tanta modorum est!

CORPORA sic, fateor, fieri perlucida possunt,
355 Raraque; sic fieri condensa, fluentia, dura,
Mollia, pro varii variâ compagine texti:
Namque situs parit illa. Novi nihil inde creatur
Corporibus: remanent quod sunt. Ut cannabe tortâ
Conficitur funis, contextâ carbasus; et si
360 Nullum incrementum jacturaque nulla sequatur
Naturâ in propriâ: tantum id, quod grandia funis
Pondera sustineat, spirantes carbasus Euros.
Hæc diversa quidem, sed non contraria per se
Munia sunt, nec Materiæ superantia vires.
365 Est in utroque statu patiens, nec se exerit ipsa.
Ferri nempe rigor si producatur in ensem,
Corpora transfodiet pungendo; eademque secabit,
Phœnicem in gladium procusus; conteret illa

Si clavæ formam Herculeæ densatus habebit.
 370 Sic radios levis transmittit lamina vitri ;
 Ictibus at crebris contusa & pulveris instar
 Trita, repercutiet : si pulvis mergitur undâ,
 Perlucet rursum. Fluit auri vena liquefrens
 Igne super valido ; frigescens usquè rigebit ;
 375 Solvetur salibus liquidis , ac lumina fallet.
 Tum cibus in nostros qui sensim diditur artus ,
 Sumit multiplices humano in corpore formas ,
 Mutato solum textu , inversisque figuris ;
 Materiâ remanente tamen constanter eâdem :
 380 Quæ quamvis agitata modos vertatur in omnes ,
 Naturæ nunquam propriæ de finibus exit.

N E C verò inde modum potis est acquirere talem ,
 Qui non sit re corporeus ; re corporis inter
 (Ut verbis loquar ipse tuis) evenita locandus ;
 385 Connexamque suî speciem cum corporis ipsâ
 Perpetuò specie referat. Lex quippe modorum
 Illa est, ut nequeant attentâ mente videri ,
 Quin simul & videoas rem cui modus additus hæret.
 Namque modus nihil est, nisi res hac prædicta formâ.
 390 Sic, ubi percipio seu motum , sive quietem ,
 Percipio corpus translatum , sive quiescens ;
 Nempe situm mutans , aut servans quolibet horæ
 Momento. Si percipiam quascunque figuræ ,
 Percipiam corpus finitum limite quodam ,
 395 Ductibus & curvis , aut rectis undique septum ;
 Et longum & latum & solidum , aut æqualiter omni
 Parte suî , aut variè variis pro partibus : unde
 Cuncta figurarum nasci discrimina possunt.

A T Q U E adeò quidquid poterit contingere motu ,
 400 Aut requie, seu Totius, seu particularum ;
 Et quidquid variante situ , variante figurâ ,
 Aut constante; id corporeum simul esse necesse est.
 Pertinet ad corpus siquidem, ac de corpore solo
 Nascitur. Hinc fieri durissima corpora cerno ,
 405 Cùm cubicæ partes nullo dirimente cohærent ;
 Aut visco faltem & ramoso glutine constant ;
 Aut stratæ ut folia, incumbenti mole premuntur :
 Unde locum servant inter se semper eundem ,
 Donec eas aliquis tandem liquor, aut vapor ignis
 410 Imbuat, ac sensim penetrans discedere cogat.
 Distractæ, subito priscâ de sede moventur :
 Corpora tunc videoas mollescere , sæpe liquari .
 At verò intus habent partes liquidissima fluxas ,
 Et fragiles, ac perpetuâ vertigine motas ;
 415 Quæ teretes cùm sint, nequeunt per mutua nocti ,
 Quamvis contiguæ , semperque teruntur eundo.
 Mollia sed partim sunt dura , liquentia partim :
 Naturæ ambiguæ ; quia mixtas ordine partes
 Ex utroque tenent genere , alternisque locatas ;
 420 Ac duræ fluidis minimèque tenacibus inter
 Texuntur globulis , quorum constante vicissim
 Mobilitate fremunt , motumque quiete retardant.

H E C ita cùm fuerint, certè nihil esse videtur
 In vi Materiæ , quod non exponere possim
 425 His tantum adductis , positurâ , mole , figurâ ,
 Et motu , & requie. Cur arida concremet ignis :
 Cur lignum in cineres , in calcem faxa resolvat :
 Cur silicem in vitrum vertat ; cur tosta metalla

In liquidum flumen: cur limum induret, abacto
 430 Quidquid erat lymphæ: cur extrahat intima rerum
 Principia; & flammis oleosa micantibus ornnet
 Rodendo, interea spargens circumundique lumen;
 Cætera dum cudent ab eo, tantumve rubescunt:
 Cur aliis verò cæcum sine luce calorem
 435 Infundat, mediisque ardores temperet undis:
 Cur & conflictu lapidum ferrique, repente
 Prosiliat; gelidis ac fortè liquoribus unâ
 Congestis, fumum & flammarum cum murmure prodat:
 Horrifico tandem cur impete fulminis actus,
 440 Tam volucris ruat in terras, fulgore corusco
 Percellens oculos; vehemensque agilisque meatus
 Vi tantâ penetrat, sæpe ut (mirabile dictu)
 Vaginâ totum illæsâ liquefecerit ensem:
 Hæc & plura etiam, quæ cuncta referre pigeret,
 445 Jam video, simul atque obelis pungentibus ignem
 Pyramidi aut cono paribus confistere novi,
 Qui motu rapido longè latèque feruntur.
 Nam quò non penetrant? Quovis in corpore partes
 Exagitant, rumpunt, lacerant, solvuntque, fugantque,
 450 Dispositas prout inveniunt: si fortè quietas,
 Ac pressas, ineunt ægrè, ac molimine longo:
 Quòd si discretas, pervadunt, vixque morantur.
 Mobilibus proprium facili conamine motum
 Contribuunt. In sulphureis cumulantur & hærent;
 455 Donec divisas penitus, circum agmine facto,
 Abstulerint: ac mille modis volitare videntur;
 Quòd fumum undantem & pingui fuligine plenum,
 Quâ se cunque viâ promoverit ille, secuti,
 Perpetuò spolient; spoliatum deinde relinquant.

460 Interea lucent; rapido quia turbine circùm
 Vibrati, radios constanter in æthera mittunt:
 Quos ubi refractos variè, varièque reflexos
 Rerum objectarum facies transmittit ad imam
 Partem oculi, subito illarum se vivida imago
 465 Pingit ibi, solet ut fieri in nigrante tabellâ:
 Tum variæ apparent formæ, variique colores.
 At verò flammis ubi sulphura nulla ciendis
 Suppeditantur, agit nihilominus intima serpens
 Per loca, sed tacitus, longèque obscurior ignis.
 470 Exiguam reddit lucem, si pauca supersunt.
 Nam fulgere nequit radius nisi rectus ab illo
 Proveniens, intret nostræ subeatque foramen
 Pupillæ. Quoties curvis amfractibus errat,
 Tunc latet. Occulto calefiunt corpora motu,
 475 Posthac frigescunt; vel cùm secessit in auras
 Ignea vis, vel cùm sic partibus implicuit se,
 Ut penitus torpens angusto in carcere cesset;
 Donec ab injectis rediviva efferveat undis.

Et quia grassatur totum diffusa per Orbem,
 480 Semper adeat, non mota quidem, sed prompta moveri.
 Hinc adeò luctâ solidorum excita resurgit,
 Scintillatque procul, ramenta metallica mordens
 Quæ lapis excusit; nec non & sæpe liquentum,
 Sulphura si pugnant salibus: fremit ipsa tumultu
 485 Protinus, atque rogum mediis accedit in undis,
 Et spumam ingentem dupli de corpore format.
 Sic etiam terræ latebris reperitur in altis,
 Æs aurumque coquens, intestinasque cavernas

Æstu perpetuo complens, quo conditus aér
 490 Rarefit. Verùm hunc si fortè cadentia montis
 Fragmina præpediant quin exhaletur in auras,
 Terrarum hinc subitus tremor horribilesque ruinæ;
 Haud aliter cœli quondam in regione supremâ
 Fit tonitru: dispersa latent nam semina flammæ
 495 Nimbos inter aquâ multoque bitumine fœtos;
 Quæ simul ac mediâ glacies in nube coëgit,
 Aëre densato penitus, vertigine magnâ
 Volvuntur; fervens acceditur igne bitumen;
 Aëra dilatant ignes; hic frigida claustra
 500 Perrumpit strepitu horrendo; simul intonat æther
 Concussus: quâ facta via est, sinuosa sagitta
 Pervolat, & minimos penetrat subtilis hiatus.
 Bellica non aliter Vulcanum industria Marti
 Junxit mille modis; & nunc imitabile fulmen,
 505 Ætnæosque soli subsultus atque ruinas
 Molitur; sive oppugnat, seu protegit urbes.

NIL mirum est igitur quòd alendis ignibus aér
 Conferat, augendisque: ut si vel flammula siccum
 Materiem tetigit, citò maximus ardeat ignis;
 510 Teftaque conflagrent, perdantque incendia sylvas,
 Igniculorum etenim quæ copia magna latebat
 Aëris in gremio stagnans & sparsa per auras,
 Se primùm emotis & jam flagrantibus addit:
 Vicini agglomerant se se, tractimque sequuntur;
 515 Quàm levis esca diu supereft; at sulphura tandem
 Depasti, fugiunt oculos, & fulgere cessant.
 Propterea crescunt ventorum flatibus ignes;
 Et Cyclopeis folles adhibentur in antris;

Ne pausa obrepat flammis inimica citatis.
 520 Nam vis incutitur semper; semperque novato
 Fomite cùm gliscat, nequit elangescere motus.
 Haud secus & nostris auræ pulmonibus haustæ
 Sanguineos animant latices, atque ignibus implent
 Ætheriis: quos dum secernit, temperat humor;
 525 Et madidum latè servat per membra calorem.
 Hinc omnis regio cerebri perfunditur uidis
 Halitibus. Pars & nervos, pars organa sensûs
 Irrigat, & molles pars, purior ipsa, tabellas:
 In quibus & rerum variè signatur imago,
 530 Et pòst venturos etiam servatur in usus.

EN, Quinti, variis quæ móribus atque figuris
 Exequitur corpus. Mutatas sæpe figuras,
 Mutatos & sæpe situs intelligo: verùm
 Non video Mentes, effectaque Mentis oriri.
 535 Quinetiam indignor, cùm sic in corpore Mentem
 Ut cerebrum fingis formari; ex agmine quodam
 Particularum omni per se se mente carentum:
 Indignor; Ratio mecum indignatur & ipsa.
 Mens etenim tua si membrum est, ut cetera membra
 540 Corporis humani, propriam quoque suscipit escam,
 Qualem suscipiunt simul omnes corporis artus.
 Hæc fit nutritæ subitò pars intima Mentis:
 Nutriti pariter ceu fit pars intima membra.
 Ergò particulæ panis quem fortè voratum,
 545 Digestumque suo suscepit sanguis in alveo,
 Si pedibus cessere tuis, Ratione carebunt;
 Pectoris at medianam regionem si tetigere,
 Quâ nostræ placuit tibi Mentis templa locari,

Tunc disceptabunt de Mundo & origine rerum,
 550 Ac de sorte suâ; sint corpora dedita leto,
 Necne; quid ad vitam possit conferre beatam:
 Jus populis dicent, ornabunt legibus Orbem:
 Invida quam Natura negat, positura dabit vim.
 Res peregre adveniens id, quo caret ipsa, propinquæ
 555 Tradet; & accipiet quod non habet illa, vicissim.
 Pro pudor! hæc tandem est doctæ sapientia Sectæ!

Si verò non hanc Atomos acquirere dotem
 Credideris, sed quod conflatur corpus ab illis;
 Textu nimirum subtili, & præpete motu:
 560 Protinus elatâ respondens voce rogabo;
 Ecquidnam est aliud corpus, quâm corporis ipsa
 Semina, quæ certâ coëunt ratione locata?
 Quidnam his accedit positurâ, aut ordine quovis,
 Quâm positura ipsa, & quidam novus ordo? Quid ipsum
 565 Acquirit corpus toto glomeramine, præter
 Interiùs quemdam textum, exteriúisque figuram?
 Sunt illæ cunctis solæ, te judice, dotes
 Corporibus; solæ pariunt discrimina cuncta:
 Hoc est, respectus varios (re semper eâdem)
 570 Corporis ad corpus: nempe ut sint plûsve minûsve
 Stricta aut laxa intus; sint plûsve minûsve rotunda
 Seu quadrata foris. Nihil est discriminis inter
 Corporeas moles, quod non redigatur ad ista.
 Quis Mentem textus formabit, quæve figura?
 575 Res ut nosse queat, satin' est subtilibus illam
 Conflari ex Atomis? sed quid subtilius unâ
 Est Atomo? Tamen haud Atomus tibi cogitat. Adde
 Pernicem motum: sed quid pernicius igni,

Æthere, luce? Tamen neque lux, neque cogitat ignis,
 580 Non æther. Satin' est aliquam illis esse figuram?
 Hoc ais: hanc demum fugis expugnatus in arcem:
 Nam quò lucifugus se se non subripit error!
 Sed nos errorem quò se se cunque receptet
 Insequimur, causamque animi non esse figuram
 585 Materiæ, validâ freti ratione probamus.

NAMQUE hoc si fuerit, non omnes, credo, figuræ
 Formabunt animum; sed quædam hoc jure fruetur,
 Seclusis aliis. Ut quæ rutilum efficit ignem,
 Hæc non format aquam; & quæ molles procreat auras,
 590 Hæc non arenâs generat corpuscula terræ.
 Atque ita, per varias ut possunt quæque figuræ
 Corpora describi, flammæ per acumina multa
 Pyramidum; tellus per densos partium acervos;
 Per floccos graciles aër; Neptunius humor
 595 Per tenues globulos; sic & prudentia Mentis,
 Et variis sensus, & vis innata volendi,
 Et quæ quisque suo tacitus sub corde volutat,
 Diversis itidem signari hæc cuncta figuris
 Judice te poterunt, singillatimque notari?
 600 Dic igitur: quâ nempe fides, & opinio formâ,
 Quâ dubitatio, quâ stabilis persuasio distent,
 Invidia, ambitio, spes aut metus. Eia age, Quinti,
 Quid cessas? Hæres? Desunt tibi verba, figuræ
 Quanquam omnes adsunt oculis? Cur nulla roganti
 605 Obvia fit, quæ vel minimum genus exprimat horum?
 Nil quodcumque vides, Quinti, quod corpore tangis,
 Significare valet quod sentis intus; & omnis
 Materiæ tibi deest ratio de Mente loquenti.

- Quin, si Materiam omnino superesse negares;
 610 Diffususque tuis hodie, qui s̄e p̄ius errant,
 Sensibus, extensi summam periisse putas;
 Nilque forent aliud, quae cernis corpora, pr̄ter
 Umbram fallacem, simulacraque inania rerum;
 A te non ideo posset Mens ipsa negari.
 615 Namque tuæ Mentis semper tibi conscius es.
 Tu tibi proximus es, quā parte intelligis. Ante
 Corpora quām scires an sint, jam te esse sciebas.
 Quonam argumento? Quoniam qui cogitat, ille est.
 Nec tamen ulla tibi sensum afficiebat imago.
 620 Nam cūm cœpisti primū sentire dolorem,
 Nescires licet unde dolor, dolor ipse profecto
 Jam tibi notus erat; quamvis ignota tibi esset
 Undique Materies, & adhuc tiruncula secum
 Mens privatim ageret, sibi conscientia & obvia soli.
 625 Porro Materiā ignotā cognoscere Mentem
 Si liceat, nil Materiæ Mentem esse liquebit.

NUNCAge, Materiæ propriis cum dotibus illa
 Si jam contuleris, quae Mentis munia nostræ
 Plura recensebam, nil consimile, & quod utrique
 630 Competat, ambabus vel sit commune, videbis.
 Nempe ex Materiā nostros existere visus,
 Ipoque omnigenos in lumine inesse colores,
 Et varios cerni, prout hunc opposta vel illum
 Corpora persorcent radium, aut contacta reflectunt;
 635 Unde oculis hærent certæ vestigia formæ;
 Ceu pes signat humum, speculum ceu signat imago;
 Credo libens. Quod enim dices lucisque colorisque
 Omni de genere, hoc ipsum de corpore dices.

- Sic odor atque sapor, sonus & calor undique nostros
 640 Afficiunt per cæca quidem corpuscula sensus:
 Omnia enim hæc motu, positurâ & verbere constant,
 Atque figuratis mucronibus; unde tremiscunt
 Extima nervorum & cerebro transmittitur ictus.

- A ST aliud longè est, cūm visa, auditave, sensu
 645 Aut delata alio, interiori lumine cernens
 Percipit, explorat mens nostra; & plurima judex
 Conceptis etiam simulacris insuper addit,
 Ac de fonte suo, nullum spectantia corpus.
 Nam neque crispatas, neque cuspidis instar acutas
 650 Dixeris, aut teretes, aut cujuscunque figuræ,
 Quas homines agitant ideas verique, bonique:
 Nec varios inter motusve, situsve locabis
 Virtutis studium, vel libertatis amorem.
 Sic quoque de nullâ poteris censere figurâ;
 655 Docta ignara-ne sit; justa anne injusta; fidelis
 Perfida-ne; & prudens, incauta, modesta, superba:
 Nec talem, quemcumque situm motumve putabis.
 Quām sint hæc disjuncta, vides. Tamen hæc tria tantum
 Materiam comitantur, & in diversa tributam
 660 Corpora constituunt: partes agitantur, & inde
 Quælibet exurgens edit positura figuram.
 Ergo figura, situsve aliquis, motusve foret Mens,
 Materiæ si Mens appendix, aut modus esset.
 Noscere nec Mentem posses sine dotibus illis;
 665 Nec rursum sine Mente illas cognoscere dotes:
 Nam talem certè docui legem esse modorum.
 Quæ tibi quandoquidem manifestè falsa videntur,
 Materiæ ac Mentis diversas esse profecto